

УДК 811.161.2'282:392

Віра Шелемех
(Львів)

ДОСЛІДЖЕННЯ НАЗВ ЇЖІ В ПІВНІЧНОМУ ТА ПІВДЕННО-ЗАХІДНОМУ НАРІЧЧЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено стислий огляд діалектологічних праць про номінацію їжі та страв у південно-західних і поліських говорах, а також згадано деякі важливі роботи етнографічного змісту.

Ключові слова: північне наріччя, південно-західне наріччя, Полісся, лексичний атлас, стаття, автор, назви їжі.

Шелемах В. Исследование названий пищи в северном и юго-западном наречии украинского языка

В статье представлено краткий обзор диалектологических исследований о номинациях пищи в говорах юго-западного и северного наречий украинского языка, а также проанализированы основные работы этнографического характера по данной тематике.

Ключевые слова: северное наречие, юго-западное наречие, Полесье, лексический атлас, статья, автор, названия пищи.

Shelemekh V. Research the names of food in northern and southwestern dialect groups of Ukrainian language

In the article brief review the dialectological works about the naming of food and dishes in southwestern and Polissia dialects is realized. Some important works of ethnographical character are recollected too.

Key words: northern group of dialects, southwestern group of dialects, Polissia, linguistic atlas, article, author, the names of food.

Постановка наукової проблеми. Назви їжі – важлива та невід’ємна частина лексичного складу кожної мови. Вони віддавна цікавлять учених; звісно ж, ці студії мають різноаспектний характер.

Аналіз досліджень з проблеми. Досліджувати слова на позначення їжі в рамках етнографічних розвідок почали ще у ХІХ ст. Це були і принагідні зацікавлення, і вичерпні наукові праці, наприклад, 1885 року у Харкові М. Сумцов захистив докторську дисертацію "Хліб в обрядах та піснях", яку того ж таки року було опубліковано [48].

Серед етнографів, які активно описували, фіксували особливості вживання їжі, особливо в обрядовому контексті, – плеяда вчених Наукового товариства ім. Шевченка. На сторінках його етнографічних збірників дописувачі-ентузіаста та відомі науковці публікували зібрані перлини народної мудрості. Деякі томи видань репрезентували назви народної їжі в широкому спектрі українських діалектних ареалів південно-західного наріччя (зокрема мовного простору Галичини). У ХVІІІ томі "Матеріалів до української етнології" уміщено записи О. Яворського, А. Чичули, Д. Великановича, А. Онищука, Б. Заклинського, І. Голубовича,

П. Коненка та ін. Щоденні і святкові страви лемків Горлицького повіту описав О. Яворський та подав рецепти приготування деяких із них; підставою для такого аналізу стали власні записи автора в с. Маластів [57]. Ареал бойківських говірок став об'єктом дослідження А. Чичули, яка подала інформацію про щоденні та обрядові страви мешканців Дрогобиччини. Опис страв здійснено в контексті весільного обряду, завдяки чому можна проаналізувати їх символічну вагомість [55]. Ще одна праця цього тому, що репрезентує бойківські говірки – "народна пожива в Турчанському повіті" Д. Великановича, у якій на прикладі однієї говірки (с. Ільник) подано перелік та описано різні назви обідніх страв [6]. Матеріали із гуцульських говірок записали та опублікували А. Онищук із Надвірнянського повіту та Б. Заклинський із Косівського повіту [44, 37]. Назви обрядових страв стали предметом дослідження П. Коненка на підставі авторських записів у Скалатському повіті [39]. Важливою для сучасного діалектолога є стаття І. Голубовича [13] про народну їжу на Покутті, адже покутські говірки ще й сьогодні є малодослідженими із мовного погляду. Семантику діалектизмів автор подав у виносках. Окремо описано харчування дітей та хворих. І. Голубович також виклав перелік страв і продуктів для лікування конкретних хвороб. Суттєвим для згаданих праць, опублікованих у XVIII томі "матеріалів до української етнології", є те, що автори прагнули записати матеріал за єдиним принципом: щоденну їжу поділено на таку, яку вживали у скромні та в пісні дні; у більшості текстів описано також напої. Деякі студії містять народні уявлення про вогонь, про корисність чи шкідливість продуктів та страв.

З-поміж видань Наукового товариства ім. Шевченка – й інші праці, зокрема "Народна пожива і спосіб її приправи у Східній Галичині" В. Гнатюка [12], підставою для якої стали записи автора у с. Пужники. Дослідник поділив страви на рослинні, "змішані" та м'ясні, увагу зосереджено також на описі приготування грибів, молочних продуктів, напоїв тощо. Аналізуючи зібране, учений зазначив, що згадувані страви, із деякими відмінностями у назвах або у способі їх приготування, уживають на всьому Покутті та Поділлі. Короткий опис найуживаніших гуцульських страв та назви, уживані на цій території, зафіксував В. Шухевич у першому томі "Гуцульщини", яка також увійшла в серію видань НТШ [56].

Серед етнографічних публікацій про харчування гуцулів – праця діалектолога І. Панькевича "гуцульські страви" [45]. Із-поміж сучасних етнографічних студій про харчування в різних регіонах Західної України вирізняються дослідження Т. Гонтар [14; 16; 17], зокрема монографія "Народне харчування українців Карпат" [15], у якій описано харчові продукти, їхню обробку, домашній посуд та начиння, щоденну, святкову та обрядову їжу горян XIX – першої третини XX ст., а також зміни в сучасному харчуванні.

Важливість таких публікацій очевидна. Адже назви їжі, зокрема й обрядової, – один із найконсервативніших пластів народної культури, тому ще й сьогодні експлоратор часто фіксує слова з давнього лексичного фонду. Особливе різноманіття найменувань зафіксовано в українських архаїчних говірках, ареали поширення яких – південно-західне та північне наріччя.

Потребу фіксувати лексику, пов'язану із назвами їжі та напоїв, діалектологи зрозуміли давно, тому й включали до питальників позиції, які б виявляли таке назовництво. Однак спеціальні праці, присвячені цій групі лексики, з'явилися від середини минулого століття. Зокрема в той час увагу дослідників привернуло полонинське пастухування та назви продуктів, які виготовляли на полонинах. Назви молочних продуктів вівчарства в закарпатських українських говорах фіксував і Й. Дзензелівський; учений виявив, що в досліджуваній групі лексики засвідчено значну кількість румунізмів, хоча активно вживаними є вузьколокальні діалектизми, утворені на власному говірковому ґрунті [34]. Матеріали про вівчарство загалом і про назви вівцепродуктів зокрема, зацікавили іншого закарпатського дослідника — М. Грицака, однак зібрані й опрацьовані записи про полонинське вівчарство ще 1956 року, опубліковано тільки нещодавно — 2008 року [18]. Серед текстів є й розділ "Назви, пов'язані з виготовленням молокопродуктів" [там само: с. 133–189]. Аналіз назв молокопродуктів у традиційному гуцульському пастухуванні і за давніми матеріалами, і за сучасними експедиційними записами здійснила й Т. Ястремська, класифікувавши лексичний матеріал за групами: "назви сиру, назви сироватки, назви інших молокопродуктів" [58, с. 154–162].

Перелік праць, присвячених назвам їжі у говірках карпатського ареалу, доповнюють студії Е. Гоци, зокрема і її дисертаційне дослідження [23], яке ще чекає на публікацію, однак проблеми класифікації та опису цієї групи лексики авторка уже висвітлила в низці статей, серед яких — "назви їжі, пов'язані з часом її споживання, в українських говорах Карпат" [24], "назви рідких страв в українських говорах Карпат" [26], "назви хлібних виробів в українських говорах Карпат" [28], "назви страв із картоплі в українських карпатських говорах" [27], "джерела поповнення назв їжі і кухонного начиння в українських говорах Карпат" [20] та інших [21; 22; 25; 29; 30]. Аналізуючи тематичну групу назв їжі, Е. Гоца наголошує, що "ядро цієї лексики становлять давні назви, успадковані українською мовою з праслов'янської, наприклад *хл'ін*, *квас*, *колáč*, *мáсло*, *мукá*, *окр'ін*, *сметáна*, *сир,тир'іх*, *к'істо* (*т'істо*)" [22, с. 184], а більшість записаних у говірках Карпат назв відома й іншим українським говорам [там само].

Кілька публікацій про назви страв у закарпатських говорах видала М. Бубряк [3; 4; 5].

Вагоме місце серед праць про назви досліджуваної групи лексики посідають студії З. Ганудель: лексикологічні [9; 10; 61] та лінгвогеографічна [11]. Об'єкт спостереження дослідниці — говірки Південної Лемківщини. Й. Дзензелівський, оцінюючи працю З. Ганудель, писав, що робота "дає нову широку важливу інформацію про одну з найцікавіших груп говорів української мови та про міжмовну інтерференцію в південно-західній частині Українських Карпат" [35, с. 6].

Рослинні продукти в харчуванні мешканців Східної Словаччини (і їхні назви) привернули увагу етнографа С. Діллнбергер [36]. Авторка наголошує: "В сучасних сільських колективах виявлено, що всупереч існуванню традиційних явищ вкорінюються нові елементи у формі не тільки промислово виготовлюваних харчових продуктів, але й засвоєних нових рецептів. Цей тренд можна

обґрунтовано очікувати, що буде й надалі продовжуватись. З розвитком економіки, технічним прогресом, урбанізацією і зростанням матеріального добробуту міняється не тільки структура вживаних продуктів, але й їх якість та смак" [там само: с. 133].

Зазначмо, що назви їжі, напоїв та кухонного начиння, які стали предметом лінгвогеографічного опису окремого тому Атласу З. Ганудель, увійшли й до інших праць такого типу. У "Лінгвістичному атласі українських говорів Закарпатської області УРСР" Й. Дзенделівського [32; 33] лексиці харчування присвячено карти №№ 61-64, 73 (ч. I), 164-171, 186-192, 195 (ч. 2); 332-334, 352-356, 367-368 (ч. 3). У коментарях часто подано етимологію слова, а також фразеологізми, загадки, до складу яких вони входять.

Лексика на позначення харчів, їжі, печива, кондитерських виробів, напоїв та способів їх приготування багато представлена в "Атласі лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР" П. Лизанця [44, кк:№391-473, 497-502, 507-514].

Зазначмо, що питання назв їжі та продуктів харчування висвітлено на картах "Атласу української мови" [1], який репрезентує говірки і південно-західного (2 том), і північного наріччя (1 том). Картографовано лексеми зі значенням 'борошно', 'картопля', 'кукурудза', 'гриби', 'окраєць (хліба)'.

Номінації на позначення виробів із тіста, особливо в обрядовому контексті, цікавили багатьох учених – уже згаданих М. Сумцова [48], З. Ганудель [10], Е. Гоци [28] та ін., а також згадаймо розвідки Г. Гузар (Г. Мазур) [19; с. 42], у яких проаналізовано назви хлібних виробів, які печуть та вживають в обрядах на Бойківщині та Гуцульщині. Серед цих праць варто згадати і студію О. Сімович, яка на широкому тлі української мови розкриває символічне значення слова *хліб* [47].

Із студій про назви їжі та напоїв потрібно згадати також розділ із монографічного дослідження З. Бичка "Діалектна лексика наддністрянського говору" [2].

Щодо вивчення назв їжі в говірках північного наріччя наголосімо, що досліджувана група лексики була об'єктом лінгвогеографічного аналізу ще в атласі Ю. Тарнацького 1939 року, що репрезентує Полісся, – четвертому слов'янському лінгвістичному атласі, який Й. Дзенделівський вважав визначним досягненням слов'янської діалектології першої третини ХХ ст. [31, с. 6]. В атласі назви їжі подано у сьомому розділі. До карт увійшли лексичні карти (страва, перепічка, картопляна каша, куліш, молозиво) та семантична (значення слова *оброк*). Й. Дзенделівський підтримував думку Ю. Тарнацького про те, що такі репрезентанти культури, як рільництво, тваринництво, їжа, виявляють сильну тенденцію до збереження [31, с. 7].

Ґрунтовний аналіз назв їжі на Поліссі здійснила Г. Вештарт – автор розділу про назви їжі у книзі "Лексика Полесья" [8]. Текст має форму лексикографічного опису. Після інваріанта реєстрового слова наведено фонетичні варіанти, зазначено населені пункти, у яких зафіксовано лексему, подано значення, а також ілюстративний матеріал та ін. До цього розділу увійшли: назви страв, хлібних виробів, назви молочних і овочевих продуктів та виробів із них, загальні назви їжі; слова,

що позначають дії і поняття, пов'язані із процесом приготування їжі; слова, на позначення якості та властивості їжі. Дослідження назв їжі в мовному просторі Полісся Г. Вештарт продовжила у праці "назви ежы", опублікованій у книзі "Лексика Палесся ў прасторы і часе" [7]. Учена проаналізувала властиві поліському регіонові назви процесу споживання їжі (залежно від часу), назви каш, молочних продуктів, хліба та його частин, деяких перших страв, сала та смальцю. Окрім ґрунтового аналізу досліджуваної лексики, у статті подано таблиці та карти, що надає праці додаткової цінності.

Лексиці харчування у східнополіських говірках присвячено дисертацію Є. Турчин [51]. У роботі проаналізовано загальні назви їжі та назви процесу споживання їжі залежно від часу. Їжі рослинного та тваринного походження відведено окремі розділи. Є. Турчин також дослідила назви рідини у стравах та назви розсолу в солених, мочених, квашених продуктах харчування. Багатий діалектний матеріал із Полісся виявляємо у працях Є. Турчин про лексику, пов'язану з їжею, у загальноукраїнському контексті [49; 50, 52; 53; 54 та ін.].

Різні аспекти вивчення тематичної групи "назви їжі" у поліських говірках висвітлено у працях А. Майбороди (про назви страв із картоплі) [43], А. Плотникової (про назви їжі, яку отримували пастухи від господарів на початку й вкінці сезону випасання худоби та у свята календарного циклу) [46], В. Куриленка [40] (про назви м'ясних продуктів у поліських говірках), Г. Козачук (про назви страв та круп, запозичених з польської мови) [38].

Серед праць, присвячених назвам їжі та напоїв, які охоплюють ареали обох наріч, – дисертаційна робота С. Яценка "назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV–XVII століть" [59], проте окремі статті автора присвячено саме мовному просторові Полісся, зокрема "що їли і пили поліщуки в XVI–XVII століттях?" [60].

Висновок. Те, що досліджувана тематична група лексики є об'єктом зацікавлення діалектологів, етнологів, етнолінгвістів, сприяє глибокому й активному її вивченню. Хоча лексико-семантичну групу "Назви їжі" представлено у словниках, лінгвістичних атласах та описано у статтях, вважаємо, що рівень її дослідження недостатній. Найкраще окреслену лексику досліджено в карпатських та східнополіських говірках. Решта говорів північного та південно-західного наріччя не має спеціальних розвідок, де було б детально схарактеризовано цю тематичну групу лексики. З огляду на це, вважаємо, що тематична група назв їжі у говорах північного та південно-західного наріччя потребує ще детального вивчення.

Література

1. Атлас української мови : у 3-х т. – К. : Наук. думка, 1984–2001. – Т. 1–2.
2. Бичко З. Діалектна лексика наддністрянського говору / З. Бичко. – Тернопіль : Лідер, 2000. – 280 с.
3. Бубряк М. Назви традиційних страв у говірках українських Карпат / М. Бубряк // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні : Матер. наук.-практ. конф. – Ужгород, 1993. – С. 71–73.
4. Бубряк М. Побутова лексика (назви страв і кухонного начиння) у Словнику українсь-

II. Західнополісько-інодіалектні паралелі

кої мови Я. Головацького / М. Бубряк // Яків Головацький і рух за національне відродження та культурне єднання слов'янських народів : Тези доповідей та повід. конф. – Тернопіль, 1989. – С. 85–86.

5. Бубряк М. Українсько-лужицькі паралелі в галузі побутової лексики / М. Бубряк // Тези народознавчої наук.-практ. конф., присвяченої 160-річчю від дня народження Т. Легоцького. – Мукачево, 1990. – С. 122–123.

6. Великанович Д. Народна пожива в Турчанському повіті / Д. Великанович // Матеріали до української етнології. – Т. XVIII. – Л., 1918. – С. 31–37.

7. Вештарт Г. Назви ежі / Г. Вештарт // Лексика Полесья ў прасторы і часе / ред. В. У. Мартынаў. – Мн. : Навука і тэхніка, 1971. – С. 89–142.

8. Вешторт Г. Названия пищи в говорах Полесья / Г. Вешторт // Лексика Полесья / отв. ред. Н. Толстой. – М., 1968. – С. 367–414.

9. Ганудель З. Бытовая лексика украинских говоров Восточной Словакии : (Названия пищи, посуды и утвари) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук / З. Ганудель. – Ужгород, 1980.

10. Ганудель З. Лексика хліба в українських говорах Східної Словаччини / З. Ганудель // Записки наукового товариства КСТУ. – Пряшів, 1978. – № 8.

11. Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини / З. Ганудель. – Т. 1. Назви страв, посуду і кухонного начиння. – Братіслава–Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1981. – 211 с.

12. Гнатюк В. Народна пожива і спосіб її приправи / В. Гнатюк // Матеріали до українсько-руської етнології / за ред. Хв. Вовка. – Т. I. – Л., 1899. – С. 96–110.

13. Голубович І. Народна пожива в Снятинському повіті / І. Голубович // Матеріали до української етнології. – Т. XVIII. – Л., 1918. – С. 48–70.

14. Гонтар Т. Їжа карпатських українців / Т. Гонтар // Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат : у 4 т. – Т. 2 : Етнологія та мистецтвознавство. – Л., 2006. – С. 366–384.

15. Гонтар Т. Народне харчування українців Карпат / Т. Гонтар. – К. : Наук. думка, 1979. – 140 с.

16. Гонтар Т. Харчування / Т. Гонтар // Бойківщина : Історико-етнографічне дослідження / відп. ред. Ю. Гошко. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 149–158.

17. Гонтар Т. Харчування / Т. Гонтар // Гуцульщина : Історико-етнографічне дослідження. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 203–214.

18. Грицак М. Скарби гуцульського говору : Росішка (Вівчарство у текстах) / М. Грицак. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 320 с.

19. Гузар Г. Спостереження над обрядовою лексикою у бойківських говірках / Г. Гузар // Бойківщина : історія та сучасність. Матеріали Міжнародного історико-народознавчого семінару "Населення Бойківщини у контексті загальнокарпатського етнокультурного розвитку", Самбір, 14–16 вересня 1995 р. – Л.; Самбір, 1995. – С. 161–163.

20. Гоца Е. Джерела поповнення назв їжі і кухонного начиння в українських говорах Карпат / Е. Гоца // Діалектологічні студії. 1. : Мова в часі і просторі / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2003. – С. 269–275.

21. Гоца Е. До вивчення назв їжі і кухонного начиння в українських карпатських говорах / Е. Гоца // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : Зб. наук. праць. – Ужгород, 1999. – Вип. 1. – С. 90–94.

22. Гоца Е. Назви їжі в українських говорах Карпат / Е. Гоца // Волинь – Житомирщина, 2001. – Вип. 6. – С. 183–189.

23. Гоца Е. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Ужгородський національний університет / Е. Гоца. – Ужгород, 2001. – 20 с.

24. Гоца Е. Назви їжі, пов'язані з часом її споживання, в українських говорах Карпат / Е. Гоца // Науковий вісник Ужгород. ун-ту : Серія "Філологія". – Ужгород, 2000. – Вип. 4. – С. 8–11.
25. Гоца Е. Назви напоїв і приправ в українських говорах Карпат / Е. Гоца // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : Зб. наук. пр. – Вип. 12. : Українська діалектна лексика як об'єкт словникарства та лінгвогеографії. До 100-річчя М. А. Грицака / відп. ред. І. В. Сабадош. – Ужгород : Вид-во УжНУ "Говерла", 2008. – С. 125–128.
26. Гоца Е. Назви рідких страв в українських говорах Карпат / Е. Гоца // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : Зб. наук. пр. – Ужгород, 2000. – Вип. 3. – С. 107–115.
27. Гоца Е. Назви страв із картоплі в українських карпатських говорах / Е. Гоца // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : Зб. наук. пр. – Ужгород, 2002. – Вип. 6 : Збірник пам'яті К. Галаса. – С. 265–270.
28. Гоца Е. Назви хлібних виробів в українських говорах Карпат / Е. Гоца // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : Зб. наук. пр. – Ужгород, 2001. – Вип. 4. – С. 194–197.
29. Гоца Е. Д. Угорські запозичення в українських карпатських назвах їжі / Е. Д. Гоца // Acta Hungarica. – Ужгород, 2003. – С. 30–37.
30. Гоца Е. Угорські нашарування серед назв їжі та напоїв в українських говорах Карпат / Е. Гоца // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : Зб. наук. пр. / відп. ред. І. В. Сабадош. – Вип. 13 – Ужгород : Вид-во УжНУ "Говерла", 2009. – С. 45–50.
31. Дзензелівський Й. З історії дослідження українських говорів методами лінгвістичної географії / Й. Дзензелівський // Тези доповідей до XIX наукової конференції. Серія мовознавча / відп. ред. Й. Дзензелівський. – Ужгород, 1965. – С. 3–12.
32. Дзензелівський Й. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України (Лексика) / Й. Дзензелівський. – Ч. III. – Ужгород, 1993.
33. Дзензелівський Й. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика) / Й. Дзензелівський. – Ч. I–II. – Ужгород, 1958–1960.
34. Дзензелівський Й. Назви молочних продуктів вівчарства в закарпатських українських говорах / Й. Дзензелівський // Територіальні діалекти і власні назви / відп. ред. К. Цілуйко. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 80–89.
35. Дзензелівський Й. Передмова / Й. Дзензелівський // Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. – Т. 1. Назви страв, посуду і кухонного начиння. – Братіслава–Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1981. – С. 5–7.
36. Діллнбергер С. Рослинні продукти в страві східнославацького населення / С. Діллнбергер // Науковий збірник музею української культури у Свиднику. – Т. 15, Ч. 1. – С. 125–140.
37. Заклинський Б. Народна пожива у Косівському повіті / Б. Заклинський // Матеріали до української етнології. – Т. XVIII. – Л., 1918. – С. 41–48.
38. Козачук Г. Лексична інтерференція в західнополіських говірках / Г. Козачук // Український діалектологічний збірник : Кн. 3. Пам'яті Тетяни Назарової / упоряд., ред., передм. П. Ю. Гриценка; редкол. : П. Ю. Гриценко (відп. ред.) та ін. – К. : Довіра, 1997. – С. 139–144.
39. Коненко П. Народна пожива у Скалатському повіті / П. Коненко // Матеріали до української етнології. – Т. XVIII. – Л., 1918. – С. 70–85.
40. Куриленко В. Назви м'ясних продуктів у поліських говірках української мови (лінгвогеографічний аспект) / В. Куриленко // Волинь – Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональним проблем. – Житомир, 2001. – Вип. 6. – С. 350–357.
41. Лизанець П. М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР / П. М. Лизанець. – Ч. III. – Ужгород, 1976. – 328 с.
42. Мазур Г. Найменування великоднього хліба в українських говірках Карпат / Г. Мазур // Гуцульські говірки : Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Л., 2000. – С. 157–165.

43. Майборода А. Назви страв з картоплі в поліських говірках / А. Майборода // XIV Республіканська діалектологічна нарада : Тези доповідей / відп. ред. І. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 113–114.
44. Онищук А. Народна пожива в Наддніпрянському повіті / А. Онищук // Матеріали до української етнології. – Т. XVIII. – Л., 1918. – С. 37–41.
45. Панькевич І. Гуцульські страви / І. Панькевич // Подкарпатська Русь. – Ужгород, 1939. – Річн. 9. – С. 87–89.
46. Плотникова А. Угощение пастуха : география плесской обрядовой терминологии / А. Плотникова // Український діалектологічний збірник : Кн. 3. Пам'яті Тетяни Назарової / упоряд., ред., передм. П. Ю. Гриценка; редкол. : П. Ю. Гриценко (відп. ред.) та ін. – К. : Довіра, 1997. – С. 335–340.
47. Сімович О. Словник вербальних символів : *Верба. Вишня. Роза. Сосна. Тополя. Хліб. Черемшина. Явір* / О. Сімович // Діалектологічні студії 8 : Говори південно-західного наріччя. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2009. – С. 238–281.
48. Сумцов Н. Ф. Хлеб в обрядах и песнях / Н. Ф. Сумцов. – Х., 1885.
49. Турчин Є. Загальні назви їжі в говорах української мови / Є. Турчин // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами : Тези доповідей / відп. ред. Й. Дзензелівський. – Ужгород, 1982. – С. 114–116.
50. Турчин Є. Лексика на позначення часу приймання їжі в говорах української мови / Є. Турчин // XIV Республіканська діалектологічна нарада : Тези доповідей / відп. ред. І. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 112–113.
51. Турчин Е. Лексика питания в украинских восточнополесских говорах : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук / Институт языковедения им. А. А. Потебни / Е. Турчин. – К., 1990. – 22 с.
52. Турчин Є. Лексико-семантична, словотворча і ареальна характеристика назв на позначення часу приймання їжі / Є. Турчин // Структура українських говорів / відп. ред. І. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1982. – С. 129–141.
53. Турчин Є. Лексична реалізація мікрополя "частини хлібини" в українських говорах / Є. Турчин // Структурні рівні українських говорів / відп. ред. І. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 146–165.
54. Турчин Є. Назви частин хлібини в говорах української мови / Є. Турчин // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. XV Республіканська діалектологічна нарада : Тези доповідей і повідомлень. – Житомир, 1983. – С. 228–230.
55. Чичула А. Народна пожива в Дрогобицькому повіті / А. Чичула // Матеріали до української етнології. – Т. XVIII. – Л., 1918. – С. 12–31.
56. Шухевич В. Гуцульський харч / В. Шухевич // Шухевич В. Гуцульщина (Матеріали до українсько-руської етнології). – Л., 1899. – Т. 1. – С. 140–144.
57. Яворський О. Народна пожива в Горлицькому повіті / О. Яворський // Матеріали до української етнології. – Т. XVIII. – Л., 1918. – С. 6–12.
58. Ястремська Т. Традиційне гуцульське пастухування / Т. Ястремська. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 424 с.
59. Яценко С. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV–XVII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук / С. Яценко / Інститут української мови НАН України. – К., 2009. – 20 с.
60. Яценко С. Що їли і пили поліщуки в XVI–XVII століттях? / С. А. Яценко // Волинь-Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2007. – Вип. 17. – С. 159–163.
61. Hanudel'ová Z. Z výskumu názvov ľudových jedál / Z. Hanudel'ová // Etnografický výskum zátopovej oblasti hornej Cirochy v okrese Humenné. – Košice, 1980.